

**Gambles and Social
Significance of
Hazard**

Gambles are analyzed from several perspectives: as an expression of the deep way of thinking the individual and collective fate, as an economic mechanism and as an expression of an complementary set of values to the values explicitly expressed by the modern societies: chance, luckiness, fate versus reason, merit, competition, work. A special emphasis is put on the social functions of the hazards.

JOCURILE DE NOROC ȘI SEMNIFICAȚIA SOCIALĂ A HAZARDULUI

MIHAI SURDU

Pe terenul realității sociale concrete, unul dintre faptele empirice, tot mai des întâlnit, îl reprezintă intensificarea vizibilă a activităților ludice.

Televiziunea națională sau programele de satelit, radioul, mass-media în general oferă un spațiu tot mai larg domeniului jocului - de la rebus și dezlegări enigmistice până la jocurile sportive, jocurile electronice, telepariuri, tombole, jocuri de cazino și diverse alte genuri de concursuri. Rationalizarea/vietii, tehnologizarea societăților care tind să izoleze indivizii declanșează la aceștia reacții înalt compensatorii, concretizate în căutarea solidarității umane, a interexistenței, pe scurt, a unor forme de depășire a singurătății create de veacul pe care îl trăim (Naisbitt, J., 1989). Jocul acționează și el ca un astfel de factor de întărire a solidarității interumane.

Pentru societatea românească, domeniul jocului cunoaște o extensie importantă care se pretează la argumente diferite.

O anumită categorie de jocuri, cele de noroc, a fost sub semnul interdicției timp de decenii, cu excepția loteriei naționale, pentru care argumentele bunei moralități nu funcționau, întrucât aducea importante cote de venit bugetului național. Morala proletară n-a putut face să dispară jocurile de cărți, de zaruri sau "alba-neagra", cu toate că ele erau interzise de lege. Ceea ce a permis o dezvoltare a practicilor ludice de tot felul a fost reducerea săptămânii de muncă, jocurile fiind o caracteristică de bază a loisirului.

O categorie de jocuri care, după 1989, cunoaște o diversificare și sporire a numărului de practici lăudice este cea a jocurilor de noroc. Pe lângă loteria națională și pariurile hipice funcționează acum jocurile de cazino, bingo, precum și diverse tombole și trageri la sorti publicitare, precum și alte concursuri de o largă varietate care fac apel la hazard.

Studiul de față încearcă să realizeze un decupaj în universul jocului, pentru a da seama de ceea ce numim, în mod curent, jocuri de noroc. Pe marginea acestei teme, în prima parte a lucrării, vom aborda raporturile dintre jocurile de noroc și universul mai general al jocului.

Vom analiza jocurile de noroc din perspectiva de practici care fac recurs la aleator și care au ca principiu de funcționare hazardul. Evoluția concepțiilor despre hazard, locul hazardului în diverse domenii ale socialului, de-a lungul istoriei, funcțiile sale, precum și semnificația pe care i-o acordă actorii sociali implicați în practici care apelează la hazard (jocurile de noroc și tragerile la sorti) vor constitui de asemenea obiectul lucrării.

Vom căuta să descriem procesul de instituționalizare a acestor jocuri și modul în care societatea s-a raportat la jocurile de noroc de-a lungul timpului. Vom urmări fazele prin care au trecut jocurile de noroc pentru a ajunge la amplitudinea pe care o au astăzi și vom distinge o fază de interdicție, urmată de supravegherea și tolerarea jocurilor de noroc, pentru ca, în final, ele să fie controlate și organizate de către instituții de stat.

Cercetarea exploratorie asupra jucătorilor de lot și pronosport, din ultima parte a lucrării, s-a orientat spre surprinderea specificului celor două jocuri și reliefarea atitudinilor și mentalităților participanților la lot și pronosport. Semnificația hazardului pentru aceste două categorii de jucători, modul de atribuire a cauzelor succesului, locul hazardului în conștiința jucătorilor sunt probleme pe care

am încercat de asemenea să le cuprindem în această cercetare. Ceea ce ne-a interesat în primul rând a fost descrierea universului acestor jocuri, precum și a atitudinilor și mentalităților jucătorilor de lot și pronosport.

Demersul întreprins prin lucrarea de față nu are pretensiunea de a fi exhaustiv, ci doar de a fi o posibilă schiță orientativă și un punct de vedere în cercetarea problematicii pe care o reclamă jocurile de noroc.

Specificul jocurilor de noroc

Deși continuu prezente de-a lungul istoriei, jocurile de noroc au suscitat atenția într-o mai mică măsură decât jocurile de competiție. Însăși noțiunea de joc s-a conturat având ca reper jocurile de competiție. Aparent neproblematică, noțiunea de joc de noroc necesită o explicitare. La prima vedere, jocurile de noroc par a fi o categorie a genului numit joc, care, preluând caracteristicile generale ale acesteia, păstrează totuși o anume specificitate printre celelalte categorii de jocuri. Deși conceptul de joc cuprinde în sens etimologic pe acela de joc de noroc, istoricul și evoluția acestuia din urmă pare să infirme evidența lingvistică.

Sumele mari de bani pe care le vehiculează astăzi diversele jocuri de noroc, înmulțirea numărului acestora, crearea unor mașini electronice destinate acestui scop și, în primul rând, instituționalizarea acestor "jocuri" par să dovedească faptul că jocurile de noroc reprezintă mai degrabă o activitate economică. Confruntarea activităților reunite sub numele de jocuri de noroc cu definiția formală a jocului, pe de o parte, și cu caracteristicile constitutive ale unei activități economice, pe de altă parte, este necesară pentru înțelegerea conceptului de joc de noroc.

În domeniul cercetării jocului și în elaborarea unei teorii coerente asupra

JOCURILE DE NOROC SI SEMNIFICAȚIA SOCIALĂ A HAZARDULUI

jocului, considerăm contribuția lui J. Huizinga ca pe un reper esențial. Din punct de vedere al unei definiții formale, jocul reprezintă "o acțiune liberă, conștientă că este neintenționată și situată în afara vieții obișnuite, o acțiune care totuși îl poate absorbi cu totul pe jucător, o acțiune de care nu este legat nici un interes material direct și care nu urmărește nici un folos, o acțiune care se desfășoară în limitele unui timp determinat anume și ale unui spațiu determinat anume, o acțiune care se petrece în ordine după anumite reguli (...)" (J. Huizinga, 1972: 49).

Din această definiție reiese cu claritate faptul că jocul este o activitate gratuită, ceea ce vine în contradicție cu realitatea prezentă a jocurilor de noroc.

Definirea conceptului de joc de noroc presupune considerarea unei duble orientări, pe de o parte perspectiva instituției organizatoare, care are un mod propriu de raportare la jocul de noroc, iar pe de altă parte orientarea jucătorului față de acesta. Din punct de vedere al instituției organizatoare, jocurile de noroc reprezintă o activitate economică, și încă una profitabilă. Un argument în acest sens îl constituie institutionalizarea jocurilor de noroc, care a fost un proces de durată, susținut de principalele forțe ale statului (puterea publică, Biserica, autoritatea științei). Banii obținuți prin intermediul acestor jocuri păreau a fi în secolul al XVII-lea un remediu împotriva crizei economice.

Amploarea pe care jocurile de noroc o au astăzi și caracterul de monopol instituit de stat (v. Loteria Națională) îusupra acestora sunt indicii că în prezent jocurile de noroc reprezintă o activitate economică rentabilă.

Din perspectiva jucătorului implicat în astfel de activități însă, jocurile de noroc nu par a respecta în întregime configurația unei activități economice. O activitate economică este, în termeni pareieni, o acțiune logică în care conjunctia dintre scopuri și mijloace este

perfectă. Or, în cazul jocurilor de noroc, scopul, ca și în cazul activităților economice, este obținerea unui câștig superior sumelor investite în activitatea propriu-zisă. Dar dacă în cazul activităților economice mijloacele de a atinge acest scop sunt de natură ratională, luându-se în calcul riscurile și actionându-se spre minimizarea lor, în cazul jocurilor de noroc riscurile sunt de cele mai multe ori ignorante. Jucătorul de noroc mizează, de obicei, pe necunoscut, pe imprevizibil, pe hazard. El nu caută să determine cursul acțiunii sale, ci așteaptă ca aceasta să-i aducă beneficii fără ca el să intervină. Jucătorul așteaptă ca o minune să-i aducă un câștig, pe când întreprinzătorul întocmește un plan al acțiunii sale, în virtutea căruia el obține un profit, calculând riscurile benevol asumate. Diferența dintre câștig, în cazul jucătorului și profit, în cazul întreprinzătorului reproduce în fapt diferența dintre jocul de noroc și activitatea economică.

Cu toate acestea, nu este mai puțin adevărat că sunt jocuri de noroc (de exemplu, poker-ul) în care jucătorul are o strategie mai bine definită, deci mijloace rationale, dar scopul său nu este întotdeauna de a obține câștigul, uneori fiind vorba exclusiv de placerea provocată de încordarea pe care o aduce jocul. Se poate întâmpla, deci, ca jocurile de noroc să coincidă uneori în scopuri cu activitatea economică, iar alteori în mijloace cu aceasta. În cele mai multe cazuri însă, coincidența în mijloace lipsește sau este imperfectă. Investind de regulă sume mici, jucătorul nu are conștiința riscului, pentru că nu pleacă de la premisa că investește bani asemenei unui capital, ci doar că intră în posesia dreptului de a avea șansă. Probabilitatea de a câștiga este atât de mică (în jocul de loto 1:14 milioane), încât practic jucătorul nu investește la risc ca întreprinzătorul, ci investește în risc. Cu toate acestea, numărul participantilor la jocurile de noroc este foarte mare, deoarece

motivatia intrării în joc pare perfect rațională: jocul este singura șansă de a obține ceea ce cu mijloace obișnuite nu se poate obține.

Într-o anumită perioadă istorică, jocurile de noroc (ruletă, joc de cărți) erau doar apanajul unei minorități, fiind frecventate doar în saloanele aristocratice. Or, potrivit codului moral aristocratic, banii erau un lucru demn de dispreț și era o adevărată mândrie să pierzi cât mai mult. Jocul se juca doar pentru plăcerea jocului, pentru pasiunea pe care o procura, și nu pentru a produce câștig, ceea ce îl distingea clar de activitatea economică, apropiindu-l mai mult de conceptul de joc. Odată cu democratizarea societăților, jocul de noroc se democratizează și el, răspândindu-se în întregul societății concomitent cu ascensiunea capitalismului, pentru care banul reprezintă motorul economiei, deci un lucru prețios, iar posesorul său un personaj demn de stimă. În această perioadă, jocurile de noroc tind să se apropie mai mult de activitatea economică, fără însă a se identifica cu aceasta.

Dacă jocul de noroc prezintă unele similitudini cu activitatea economică în perioada modernă, el are și o mulțime de caracteristici care-l diferențiază de aceasta și-l apropie de conceptul de joc.

Vom încerca să demonstrăm că jocurile de noroc se supun criteriilor formale ale definiției jocului preluată de la Huizinga. Jocurile de noroc sunt într-adevăr o acțiune liberă, repetatele încercări nereușite de interzicere a lor de-a lungul istoriei fiind o dovedire că ele găsesc suport în voința jucătorilor. Jocurile de noroc apar ca o cerință colectivă de joc și nu ca urmare a voinței claselor politice și economice dominante (Paul Yonnet, 1985; 19).

De asemenea, jocurile de noroc reprezintă o acțiune situată în afara vieții obișnuite, deoarece actorul social implicat în acțiunea ludică își neutralizează toate celelalte statusuri și roluri sociale. Intrând în joc, jucătorul intră în sfera imaginarului,

abdicând de la viața publică pentru a rămâne față în față cu hazardul, care poate face din el un fericit câștigător sau un nefericit al soartei.

Aciunea jocului de noroc se desfășoară, aidoma celoralte jocuri, într-un timp determinat anume și într-un spațiu determinat anume, un timp definit prin opoziție cu timpul de muncă, cu cel alocat familiei sau obligațiilor sociale și un spațiu al libertății individuale, un spațiu privat, în care neinițiații nu au acces. Jocul nu instituie o libertate anarchică, ci un "univers rezervat, închis, protejat, un spațiu pur" (R. Caillois, 1975; 72). Ca în cazul celoralte jocuri, care funcționează după reguli acceptate de bunăvoie, dar absolut obligatorii, participantul la jocul de noroc respectă cu strictete regulile jocului. Chiar și trișorul se plasează sub regulile jocului, pentru că el se preface că le respectă, iar formal le recunoaște valabilitatea. Cel care neagă regula jocului de noroc nu poate avea acces la universul închis, propriu jocului de noroc. Regula jocului de noroc acționează ca o "autoritate legitimă" pentru că jocul se menține atât timp cât există voința de a o respecta. Regula este, deci, recunoscută ca legitimă de către toți jucătorii și totodată impune un principiu de ordine: hazardul.

Există libertatea de a intra oricând în joc sau de a te retrage. În spațiul jocului de noroc sunt exersate reguli pe care jucătorii le consideră a fi mai compatibile de a genera ordinea decât cele care asigură funcționarea societății.

R. Caillois "recuperează" jocurile de noroc, oferind un statut special unei întregi game de manifestări ale pariurilor și jocurilor de noroc, adică tripouri, cazinourile, curse, loterii etc..., parte importantă a economiei și vieții cotidiene. În teoria jocurilor, Caillois distinge patru clase de jocuri, după cum predomină rolul competiției, norocului, simulacrului sau al vertijului.

Prin *alea*, care în latină semnifică

JOCURILE DE NOROC ȘI SEMNIFICATIA SOCIALĂ A HAZARDULUI

numele jocului de zaruri, Caillois reunește jocurile de noroc, cele care au ca principiu hazardul. El introduce în această categorie o sumă de manifestări ale jocurilor de noroc, larg răspândite în realitatea socială curentă.

Prin *agon*, autorul citat desemnează jocurile care au forma competiției, adică un fel de luptă în care egalitatea șanselor este creată în mod artificial, pentru ca protagoniștii să se înfrunte în condiții ideale, susceptibile de a da o valoare precisă și incontestabilă trimfului învingătorului..

Jocurile de noroc sunt definite în opoziție cu *agonul*, în cazul lor *jucătorul nu poate influența mersul jocului*, el aflându-se în voia destinului, căruia î se abandonează și care este considerat răspunzător, de rezultatul jocului. Chiar jucate în echipă, jocurile de noroc implică solitudine, întrucât jucătorul nu se află în opoziție directă cu vreun adversar, ci doar față în față cu propriul său destin. Doar debutul partidei în care este implicat jucătorul stă sub semnul calculului, mizelor și strategiilor, după care, pasiv, el așteaptă hotărârea sortii. Această pasivitate a jucătorului este caracteristică pentru jocul la ruletă, loterie, pariuri hipice și, în general, pentru pariurile sportive. Jocurile de cărți, dimpotrivă, au o desfășurare inversă, începând printr-o distribuție aleatoare a cărților, după care se continuă cu strategii care urmează să speculeze ceea ce întâmplarea a pus la dispoziția jucătorilor.

Nu jocul, ci dispozițiile psihologice pe care le traduce și le dezvoltă pot efectiv să constituie factori importanți de civilizație (R. Callois, 1975; 132). Jocul de noroc dă naștere astfel unor dispoziții orientate spre calculul riscurilor acceptate, traduce în fapt dispozițiile unei rațiuni calculatoare, implică opțiuni și comportamente de alegere din partea participanților.

Evoluția concepțiilor despre hazard

Filosofia a dat o atenție deosebită hazardului încă din antichitate. În "Fizica", Aristotel ne oferă elementele unei reflectii filosofice asupra hazardului, considerându-l drept cauza accidentală cu efecte exceptionale care ascunde aparența finalității. În concepția aristotelică, două forme de hazard pretind să clarifice faptele vieții cotidiene: *tuche* și *automaton*. Lansarea în aer a unui trepied care cade exact pe picioarele sale este un fapt de hazard numit *automaton*. Dintre multiplele moduri în care acest obiect putea atinge pământul s-a realizat acela care corespunde întocmai naturii sale (*physis*). La fel se poate spune și despre un cal pierdut care prin hazard își găsește stăpânul. Ceea ce pentru calul lipsit de rațiune și voință este *automaton* devine *tuche* pentru stăpânul care-l caută. Așadar, *tuche* este pentru o ființă rațională ceea ce *automaton* este pentru o ființă lipsită de rațiune. Sub aparenta dualității, teoria aristotelică a hazardului descoperă deci o remarcabilă unitate.

Stoicii, ca și Aristotel, îmbrățișează o concepție asupra hazardului în care apare *ideea de finalitate*. Hazardul nu este numai asupra genului uman luat în general, este asupra fiecărui individ asupra căruia veghează providența zeilor.

Științele și filosofia occidentală încep să dezvolte din secolul al XVII-lea o viziune radical diferită de cea a anticilor, pentru care hazardul purta amprenta zeilor, stătea sub semnul finalității și trimitea la asociere cu ideile de noroc și destin.

Corespondența dintre Pascal și Fermat va fi considerată ca reprezentând actul de naștere al calculului probabilităților. Pascal, în 1654, printr-o adresă destinată Academiei pariziene trimite un tratat intitulat "Geometria Hazardului". Părerea sa este că rezultatele sortilor ambigui sunt

just atribuite contingentei fortuite mai mult decât necesității naturale.

Noua direcție care se dezvoltă în știința secolului al XVII-lea nu mai vorbește de o lege a hazardului care ar guverna existența și coexistența posibilului. Concepția probabilistă calculează doar șansele pe care calul sau trepiedul le au de a se găsi aici sau dincolo, de a cădea într-o parte sau alta.

Calculul probabilităților se va constitui ulterior în disciplină autonomă, prin contribuțiile lui Huygens, J. Bernoulli și de Moivre, pentru a ajunge la marile tratate clasice ale lui Laplace - "Teoria analitică a probabilităților" (1812) și "Eseu filosofic asupra probabilităților" (1814). Noțiunea de probabilitate apare utilizată încă din 1662 (*Logique de Porte-Royal*), fără a fi însă explicit definită: "pentru a judeca ceea ce trebuie făcut pentru a obține un bun sau pentru a evita un rău nu trebuie numai să considerăm binele și răul în sine, ci, de asemenea, probabilitatea ca el să sosească sau să nu sosească (...)" (cf. J. Molino, 1987).

Alexis de Cournot, în "Expunerea teoriei șanselor și probabilităților", dă definiția clasică a hazardului, pe care-l consideră ca întâlnirea unor serii cauzale independente. Exemplul unei țigle care, desprinsă de vânt, întâlnește în calea sa trecătorul, constituie un fapt de hazard. Ca și la Aristotel, hazardul are prin consecințele și natura sa un caracter exceptional și semnificativ, dar ideea de finalitate nu mai apare. Trepiedul care cade pe un colț, calul pierdut care întâlnește alt om decât stăpânul său, țigla care cade la distanță de trecător nu constituie fapte de hazard.

Deci, două viziuni opuse asupra lumii încep să se separe în societățile secolului al XVIII-lea. Pe de o parte, știința încearcă să ofere o concepție asupra hazardului neutralizat de toate asociațiile care-l însoțesc în conștiința comună, ștergând toate asocierele care trimit la soartă, la destin, la noroc - obstacole în

calea apariției hazardului neutralizat de calculul probabilităților. Pe de altă parte, în conștiința comună, lumea rămâne plină de sens, aleatorul nu e niciodată o simplă aplicație a unui principiu al probabilității, ci întotdeauna semn al unui destin. Neutralizarea hazardului nu poate să apară decât odată cu dezvoltarea fizicii moderne și a noțiunii de lege fizică.

Prima concepție modernă a hazardului apare în cartea lui Thomas Gataker "Despre natura și folosirea sortiilor", unde tragerea la sorti nu e considerată un apel la providența divină, mai mult decât oricare alt eveniment. În mentalitatea comună este încă larg răspândită concepția că "sortii se aruncă în poala hainei, dar hotărârea vine de la Dumnezeu".

Rationalismul în creștere al științei, pentru care hazardul nu e decât o probabilitate sau contingentă, coabitează de-a lungul secolelor al XVII-lea - al XVIII-lea cu mentalitățile tradiționale.

Două sunt principiile care fac posibilă neutralizarea hazardului: principiul legii generale și principiul seriilor independente.

Principiul legii generale, prezent în filosofia lui Malebranche, consideră că Dumnezeu acționează prin voință generală, nu numai în domeniul naturii, ci și în domeniul grației și nu putem fi niciodată siguri într-o situație particulară că Dumnezeu a acționat printr-o voință particulară.

Cel de-al doilea principiu, principiul seriilor independente, este total opus concepției anticilor despre lume, care este privită de aceștia ca totalitate și unitate în care părțile "sunt în întregime legate printr-un șir de armonie și acord între lucrurile celeste și pământești" (Diogene Laertius).

Principiul seriilor independente reprezintă un refuz sistematic al ideii de finalitate prezentă în teoria aristotelică a hazardului.

Trecerea de la viziunea finalistă a lui Aristotel la hazardul științei, reprezentat

JOCURILE DE NOROC ȘI SEMNIFICAȚIA SOCIALĂ A HAZARDULUI

de seriile independente, apare cu claritate la Spinoza. În Cartea I a Eticii, Spinoza afirmă „nu e necesar ca în natură să existe finalitate”, refuzând apriori o relație de finalitate și postulând existența unor serii independente. Faptul că o țiglă smulsă de pe acoperiș lovește un trecător nu mai reprezintă pentru Spinoza voia lui Dumnezeu, așa cum considerau partizanii finalității, ci este un rezultat al hazardului.

Știința contemporană înțelege prin *probabilitate* un raport între numărul de cazuri favorabile și numărul total de cazuri posibile, atunci când toate cazurile sunt egal posibile. (echiposibile).

Potrivit lui J. Molino, există două mari familii de interpretări ale probabilităților:

- o interpretare *frecvențială*, obiectivă, care socotește hazardul și probabilitatea ca proprietate a lucrurilor

- o interpretare *subiectivă* potrivit căreia cele două noțiuni sunt o proprietate a propozițiilor, a gradului lor de credibilitate.

“Practic, astăzi omul de știință se găsește în imposibilitatea de a spune ce semnifică hazardul și probabilitatea în cunoașterea științifică” (J. Molino, 1987).

Știința a întreprins demersul de neutralizare a hazardului nu doar din considerante teoretice. Perioada în care se dezvoltă concepția științifică despre hazard este o perioadă în care jocurile de noroc și loterie cunosc o mare dezvoltare (secolele al XVII-lea și al XVIII-lea).

Știința se străduiește să asigure legitimitate morală și juridică unor practici care sunt importante prin contribuțiile economice pe care le aduc bugetului autorităților publice. Dar dacă știința neutralizează hazardul, se întâmplă rar ca actorii sociali concreți implicați în practici care fac recurs la hazard să se folosească de hazardul proclamat de știință. De aceea, credem că hazardul îndeplinește niște funcții specifice, bine definite în procesul de schimb de semnificații pe care-l reprezintă viața socială. Vom delimita în

continuare câmpul procedurilor aleatoare în societate și funcțiile hazardului pentru actorii-jucători.

Tragerile la sorti ca formă de recurs la hazard

Hazardul ocupa în societățile arhaice un loc însemnat în desfășurarea vieții sociale și chiar dacă știința l-a “purificat” de o serie de conotații care-i confereau valențe sacre sau magice, el continuă să subziste în conștiința comună ca “urmă” a unor mentalități traditionale vizibile, și în unele domenii ale societăților contemporane.

În Antichitate, *hazardul* apare în domeniul juridicului. Desemnarea vînătoriei avea loc fie prin intermediul unei trageri la sorti, fie prin cel al unei dovezi sau al unei lupte. (conform lui J. Huizinga, 1977). De asemenea hazardul intervenea în repartitia rolurilor și a funcțiilor sociale. Alegera magistratilor în Grecia antică se făcea prin tragere la sorti, pentru ca fiecare cetățean să beneficieze de șanse egale de a participa la organizarea treburilor publice.

Toate formele de a prevedea viitorul, oracole sau sorti, procedee fondate pe revelații exprimate sub formă lingvistică, care fac apel indirect la hazard sau divinația prin zaruri, săgeți, solzi, nisip, erau parte a culturilor arhaice. (conf. J. Molino, 1987). Transformate, aceste forme arhaice se regăsesc și în societățile contemporane: horoscoape, ghicit în cafea, cărti etc.

Tragerile la sorti intervin, de regulă, atunci când actorii sunt nevoiți să ia decizii în condiții de incertitudine persistentă.

Recursul la *hazard* se facea prin *tragere la sorti* pentru repartizarea unor bunuri, a unor tehnuri, a apei pentru irigații, a unor părți pentru moștenire etc.

Comunitățile rurale românești au

cunoscut de-a lungul istoriei mai multe forme de procedee de tragere la sorti a terenurilor. Împărțirea terenurilor prin tragere la sorti era necesară deoarece fertilitatea terenurilor era diferită. Recursul la *hazard* se făcea din dorința de a se asigura rotirea tuturor familiilor pentru a intra pe rând în posesia celor mai fertile terenuri. Alături de procedeele de tragere la sorti, în împărțirea terenurilor existau și elemente de *alegere ratională*: numărul de membri ai familiei, forsa de muncă a șefului familiei etc. (cf. Liviu Marcu, 1987)

Tragerile la sorti, în diversitatea formelor și a câmpurilor lor de aplicare, răspund unui același principiu: *egalitatea sanselor între participanți*. Acest principiu șterge în circumstanțele sociale bine particularizate inegalitățile dobândite. Scopul *tragerilor la sorti* este de a asigura un maximum de echitate între actorii participanți la tragere.

Există două forme de *recurs la aleator* în tragerile la sorti:

1) tragerile la sorti în care numărul bunurilor de repartizat este egal cu cel al participanților

2) tragerile la sorti în care hotărârea sortilor este antinomică și exclusivă și în care fericirea unora implică nefericirea altora (cf. C. Bromberger & C.R. Giordani, 1987)

Acste două forme de recurs la aleator nu acoperă aceleași sectoare de activitate umană, ci participă efectiv la modelele diferite de reprezentare a lumii. În cazul primei forme de tragere la sorti, elementele raționale minimalizează riscul, pe când în cea de a doua formă apare un sens acut al destinului, care dă dramatism acestei proceduri.

Redistribuția aleatoare a terenurilor, alegerea magistraților atenieni sau orice repartiție a unor bunuri între indivizi cărora *sortii le fixează o ordine de rotație* fac parte din prima categorie. În societățile vechi, acest fel de procedură juca un rol important în organizarea producției și a

mecanismelor de reproducție și de echilibru ale comunității.

Recursul la hazard în cazul acestor proceduri dizolvă responsabilitățile actorilor și se înscrie într-un sistem de ideologii egalitariste care provin dintr-o concepție ciclică a timpului: inegalitățile de azi pot fi compensate atunci când tragerea la sorti de mâine va reduce contorul la zero (cf. C. Bromberger & G.R. Giordani, 1987).

Cea de a doua formă de tragere la sorti, cea în care se recurge la sorti exclusivi și antinomici, este, spre deosebire de cea dintâi, dominată de un univers inegalitar și dramatizat. Franța secolului al XIX-lea ne oferă un exemplu prin tragerea la sorti a recruiților. Efectivele militare se constituiau ca urmare a unei loterii care desemna *numerele bune*, adică cele care nu trimiteau la oaste și numerele rele, cele care însemnau încorporarea pe o perioadă de câțiva ani (cf. Michel Bozon, 1987).

Un alt exemplu este acela în care trebuie departajat aleatoriu din doi candidați unul singur, care să ocupe un post sau o funcție onorifică sau, în general, când se recurge la sorti pentru a desemna o "victimă necesară".

În universul acestui tip de tragere, bunurile sunt în cantitate finită, iar a fi câștigător semnifică desemnarea necesară a unui pierzător.

Jocurile de noroc ca practici de recurs la aleator

Spre deosebire la tragerile la sorti analizate în paragraful precedent, *jocurile de noroc*, implică un cu totul alt raport cu hazardul.

În timp ce tragerile la sorti, prezente în societățile arhaice, nu se regăsesc decât într-o măsură în cele contemporane, *jocurile de noroc*, dimpotrivă, par să cunoască o dezvoltare accentuată.

Acste jocuri atrag un segment

JOCURILE DE NOROC ȘI SEMNIFICAȚIA SOCIALĂ A HAZARDULUI

important de populație și conservă valori și atitudini specifice practicilor care fac recurs la hazard. Ele au totodată o contribuție economică importantă.

Vom analiza jocurile de noroc ca practici distincte de recurs la hazard și, pentru mai multă claritate, îi vom numi pe cei care participă la tragerile la sorti, *actori*, iar pe cei care apelează prin intermediul jocului la hazard, *jucători*.

Actorii, spre deosebire de jucători, sunt constituți ca grup social, ca o comunitate, *înaintea tragerii la sorti*. Existența actorilor ca grup social este anterioară tragerii la sorti. În cazul cetățenilor Atenei, a membrilor vechii obști românești, al tinerilor francezi ajunși la vârstă majoratului și care sunt apti pentru oaste, apartenența grupală nu este fixată prin tragere la sorti, ci este independentă de aceasta.

În cazul *jucătorilor*, *comunitatea acestora nu este dinainte constituită*, ci este un act liber al miilor de voințe care hotărasc ca în situații de viață bine definite să se supună hazardului. Tragerile la sorti au o semnificație etică, stabilesc drepturi și îndatoriri egale pentru comunități anterior definite, fiind un factor de coeziune al respectivelor grupuri. Scopul lor este de a asigura o posibilă egalitate între membrii comunității.

Dimpotrivă, în jocurile de noroc scopul implicit urmărit de fiecare jucător este o inegalitate de fapt, rezultată în urma jocului, chiar dacă acesta are la debut o cât mai perfectă egalitate a șanselor.

Universul tragerilor la sorti este finit, limitat, conține o cantitate finită de bunuri și un număr finit și bine delimitat de persoane. În opoziție cu acestea, *universul jocului de noroc este virtual infinit*, deschis în permanentă circulației jucătorilor, care pot oricând intra sau ieși din joc și deschis, de asemenea, circulației mizelor, care sunt în funcție de voința jucătorilor și de numărul acestora.

Jocurile de noroc și de bani, deși

au existat în toate timpurile (s-au jucat zaruri în Mesopotamia, Grecia, India și vechea Chină), dobândesc întregul lor sens social odată cu apariția unor practici economice și sociale particulare în istoria societăților, legate de perioada capitalistică, în care banul - capital devinea motor al economiei. (C. Bromberger & G.R. Giordani, 1987).

Jocurile de noroc, precum loteriele, pariurile sportive, ruleta și jocurile de cazino, conțin două secvențe de joc diferite. Mai întâi o *secvență de agon*, în care jucătorii calculează combinarea mizelor, decid strategiile de joc, încearcă să se plaseze într-o poziție cât mai bună. Cea de a doua *secvență* este una *de alea*: aruncarea zarurilor, mișcarea ruletei, extragerea numerelor câștigătoare. De volumul mizelor angajate în joc, de strategiile de joc întreprinse de jucători și apoi de noroc depinde posibilitatea câștigului și volumului său.

Între *agon* și *alea* există o relație necesară pe care o găsim și în modurile de orientare ale societăților actuale. Valori sociale ca meritul, competiția, munca se regăsesc alături de complementarele lor: spiritul de aventură, riscul, bursa.

Concurența, dorința de câștig implică nu numai spiritul de economie, ci, ca un paradox al eticii capitalismului, și gustul riscului. Într-un univers al bursei și al afacerilor nu se pot îmbogăți decât cei care economisesc, dar și joacă.

Exemplul unui bancher care își angajează banii "la noroc" - în posida garanțiilor luate - în operațiuni industriale, financiare sau comerciale de un înalt risc, poate fi privit ca un gen de investiție speculativă care, datorită complexității mecanismelor financiare și economică, este, în felul său, un joc de hazard (C. Bromberger & G.R. Giordani, 1987).

Logica *jocurilor de noroc* pare să se înscrie în logica socială definită de o anumită fază a capitalismului.

Funcțiile hazardului

În istoria societăților, *hazardul* a îndeplinit în perioade diferite o serie de funcții universale. În forma tragerilor la sorti, funcția hazardului este de *distribuție și redistribuție* a unor bunuri, funcții, onoruri etc. prezente în cantități finite. Câștigul unuia implică, în mod necesar, o pierdere echivalentă pentru un altul.

Această funcție prezintă în societățile arhaice, a dispărut din societățile contemporane, făcând loc raționalizărilor de tot felul. Repartiția bunurilor se face în prezent, conform dreptului; repartiția rolurilor se face prin alegere sau examen; deciziile judiciare se fondează pe dovezi. În societățile actuale are loc și un proces de raționalizare a deciziilor. Deciziile luate în condiții de incertitudine fac obiectul unei raționalizări ulterioare.

O altă funcție a hazardului este cea simbolică, aceea prin care se semnifică un destin. Într-o analiză asupra stadiilor dezvoltării copilului, J. Piaget remarcă existența unei precauzalități operatorii, prezenta la subiectul uman nu numai în copilărie, ci și în structurile fundamentale ale gândirii mature. Deci, oamenii sunt tentați să atribuie cauze la tot ce se întâmplă și să considere că tot ceea ce se întâmplă este în legătură directă cu ei.

Schema de gândire antropocentrică o regăsim în scene comune ale vieții cotidiene - în viața politică (există întotdeauna un dușman invizibil), în viața socială, (delincvența, de exemplu, are întotdeauna o implicatie cauzală). Deci, versiunea științifică despre hazard, văzut ca întâlnire a unor serii cauzale independente, este pentru explicațiile cotidiene neavenită. Prin urmare, procedurile aleatoare, ca și jocurile de noroc, reprezintă în conștiința comună dovada unei voințe sau a unui destin.

Tot în rândul funcțiilor simbolice putem plasa și rolul hazardului prin care se

justifică inegalitățile existente în societate. Capacitățile personale, averea, funcțiile publice sunt văzute astfel ca un semn al norocului, al șansei, atunci când se situează la nivelurile superioare sau ca ghinion, neșansă, atunci când sunt la cote scăzute.

Hazardul apare adeseori ca șansă, ca noroc, ca sorti buni sau răi, ca efect al voinței divine. *Hazardul* apare ca având o funcție simbolică compensatoare: sortii sunt un mijloc de a coriga nedreptatea sortii însăși.

Dacă mentalitățile comune dau hazardului semnificații puțin diferite de cele date de societățile tradiționale, idealurile societăților moderne nu-i acordă cătușii de puțin valoare. Jocurile de noroc sunt condamnate de morală, munca și meritul sunt valori dominante.

În domeniul politic și economic previziunea, viitorologia și planificarea tind să devină reductori de incertitudine, tehnici capabile să diminueze și să controleze puterea hazardului. Pentru științele experimentale, hazardul pare să semnifice tot ceea ce nu poate fi produs sau controlat. Singurele domenii care rămân supuse hazardului și sortii par a fi cele ale jocurilor de noroc și ale destinului individual.

Jocurile de noroc între interdicție și rentabilizare

Practica jocurilor de noroc cunoaște o dezvoltare intensă începând cu secolele al XVII-lea și al XVIII-lea și până în timpurile actuale. Dar raportul sub care societatea privește aceste practici a avut de suferit o succesiune de etape până să se ajungă la marile jocuri colective de noroc de astăzi, care includ numeroase efective de populație.

În spațiul european, societățile au trecut prin următoarea sută de raportări la practica jocurilor de noroc: de la *interdicția* acestora într-o primă fază, s-a trecut apoi la

JOCURILE DE NOROC ȘI SEMNIFICATIA SOCIALĂ A HAZARDULUI

tolerarea și supravegherea lor, pentru că în prezent, ele să fie nu numai controlate, ci și organizate de către stat.

Un prim punct de vedere al puterii publice, cu directă referire la jocurile de noroc îl găsim într-oordonanță datată 3 aprilie 1369. În perioada domniei lui Charles V. Ordonația interzice practicarea anumitor jocuri de noroc, îndemnând cetățenii să-și îndrepte atenția asupra unor jocuri de îndemânare fizică, precum arcul sau arbaleta. Ordonația este reinnoită la 3 mai, același an, și schitează deja o tendință care va lua amploare în secolul al XVII-lea. Întreg secolul al XVII-lea cunoaște o multitudine de ordonațe și edicti care vizează să reprime aceste jocuri. Forma cea mai frecventă a ordonațelor este proscriptia formală a jocurilor denumite "de noroc". Ordonațele, astăzi cum o dovedește și numărul lor ridicat, nu au nici un fel de eficacitate. (J. Dunkley, 1987). Schimbarea numelui jocului face ca acesta să se joace în continuare în același măsură ca și înainte. Ordonațele reușesc doar să pună în clandestinitate pe cei mai mulți dintre jucători, reprimând doar manifestarea vizibilă a acestor jocuri, nu și jocurile însele.

Jocurile de noroc sunt însotite de efecte negative (scandaluri, blasfemii, abuzuri, excese), precum și de ruina financiară a unor familii, într-o epocă în care familia era considerată lantul de bază al societății, iar interdicția formală a jocurilor de noroc nu aduce nici o diminuare a acestor efecte negative. Societatea trebuia, în acest caz, să găsească un mod de raportare mai eficace la acest gen de practici, și o va face cu ajutorul cazuisticiei creștine și a Sfintilor Părinți.

Există, de-a lungul timpului, o serie de dispute asupra modului în care ar trebui private jocurile de noroc. Thoma d'Aquino socotește că există în anumite jocuri o serie de virtuți și distinge între jocurile *licite* și cele *interzise*. Jocurile în sine nu sunt condamnate, considerând că

ele constituie un divertisment, un remediu împotriva plăcăselii și din acest punct de vedere sunt lăudabile. Sunt condamnate doar jocurile care îmbrățișează o concepție magică asupra hazardului. Suspiciunea privește doar jocurile de zaruri și, ocazional, anumite jocuri de cărți. Cazuisticile creștine care permit o laicizare rapidă a moralei, vor proceda la scoaterea anumitor jocuri din clasamentul jocurilor de noroc, pentru a înălța suspiciunile și a le da o valoare creștină. Moraliștii creștini construiesc cu minuțiozitate noțiunea de joc *cumpărat* și pe cea de *joc moderat*, care au ca scop să neutralizeze pasiunea, considerată a fi ruinătoare. Moraliștii filosofi care se împotrivesc practicilor de hazard vor găsi în aceste noțiuni un motiv de a le condamna în numele prudenței și a moderării. Argumentele sustinătorilor jocului de noroc sunt că acesta este un bun *remediu al plăcăselii* și al clevetirilor, pe când argumentele aliniate împotriva jocului sunt de ordin teologic (hazardul) și moral (interesul). Punerea hazardului sub imperiul providenței aduce prin persoana lui J.F. de Trembley o nouă condamnare, aceea că jocul face fără încetare apel la Dumnezeu. (cf. J. Dunkley, 1976).

Ceea ce pentru apărătorii jocului constituie un argument în favoarea sustinerii, și anume considerarea jocului ca ocupație și ca petrecere a timpului liber, pentru cei care îl acuză, același element este incriminatoriu, deoarece jocul devine *obiect al patimii*, transformându-se în "profesiune".

Cu timpul jocul se va democratiza și va trece din saloanele unei elite în triouri, unde toată lumea are acces. Supravegherea și tolerarea stau acum în atenția societăților.

Când la Paris a fost deschis primul parc de distracții, Leibniz a găsit necesar să recomande, într-un fragment din 1675, supravegherea triouriilor, ca o necesitate de a se proscrive blasfemiile. El participă astfel la o operație clasică de apologetică

creștină practicând recuperarea pasiunii și transformând pasiunea pentru joc în curiozitate. Leibniz propune să se profite de această pasiune pentru joc, în beneficiul instalării de parcuri pentru expoziții și de cabinele de fizică.

Sfârșitul secolului al XVIII-lea aduce o etapă nouă în periplul raporturilor dintre joc și societate. Începând de atunci, jocurile de noroc vor fi controlate și organizate de către stat. Situația economică impune orașelor și statelor recurgerea la loterie. Aceste presiuni economice sunt un factor important și în progresul cazuisticii care încearcă legitimarea jocului. În Franța, criza industrială face ca manufacturierii să nu-și poată vinde produsele.

Aceștia propun prefectilor organizarea unei loterii care să atribuie bunurile fabricate unui câștigător, iar din vânzarea biletelor să li se asigure plata. Astfel, pe de o parte, artizanii vor fi asigurați de un beneficiu potrivit muncii lor, iar pe de altă parte, câștigătorul va avea, pentru o sumă modică, un bun de o valoare importantă. B. Traimond consideră că, în termeni economici, *loteria permite să se treacă peste slăbiciunea cererii*. Puterea publică nu acordă autorizații decât pentru obiective caritabile, însă multimea cererilor și eterogenitatea bunurilor puse la loterie demonstrează utilitatea economică a jocurilor de noroc.

Obiectivele caritabile ale loteriei sunt un argument pentru părintele iezuit Menestier de a considera loteriile nu ca pe un joc de noroc, ci ca pe o instituție caritabilă a statului. El consideră loteriile publice ca fiind licite și lăudabile în același timp, datorită originii lor legale și finalității lor caritabile. În acest timp, loteriile private rămân în continuare interzise, considerate jocuri de noroc.

Argumentele aduse în aceeași epocă de J. Pontas fac parte din același registru tematic. El consideră că, din moment ce loteriile publice sunt permise de prinți și magistrați, ele sunt fondate pe

necesitați juste. Deci, cele două argumente prezente în epocă, pentru susținerea jocurilor de noroc sunt: *caracterul benefic* al jocului, care alungă supărările cotidiene, plăcutea, funcționând ca un reductor de frustrare, precum și *finalitatea caritabilă* a jocurilor de noroc, care corespunde unor nevoi sociale.

Argumentele împotriva jocurilor de noroc continuă să fie prezente în epocă, dar sub formă voalată, cum ar fi satira lui G. Letti, care este o reacție la loteria organizată în 1695 de către biserică wallonă din Amsterdam, în folosul refugiaților.

Pasiunea este condamnată și de către iluministi rationaliști, ca fiind unul dintre cele mai funeste obiceiuri omenești. Ei consideră că *omul este atât de manipulat de joc*, încât atunci când "și-a pierdut norocul, este condamnat să se plăcutească pentru tot restul vieții" (Jaucourt, cf. J. Dunkley, 1976).

J.J. Rousseau și utopiștii condamnă și ei jocurile de noroc, considerându-le *surse de anarhie* și preferă jocurile de adresă, pe care le apreciază ca inocente.

Condamnarea jocurilor de noroc de către societate, care disprețuiește jucătorul este deopotrivă de ordin individual și colectiv. La nivel individual, jocul concentrează pasiunile și îl orientează pe om spre egoism. Pentru colectivitate este considerat dăunător, întrucât o *privează de anumite valori și nivelează averile*.

Într-o apologie caricaturală a jocului, R. Mauzi ironizează jocurile de noroc, afirmando că jocurile de cărți au salvat specia umană prin reunirea sexelor în jurul aceleiași mese de joc. Argumentul cheie al lui Mauzi împotriva jocului de noroc este *triumful mediocrității*. Deși societatea a încercat să eliminate jocurile de noroc, ele se regăsesc astăzi în toate societățile contemporane. Jocurile se manifestă pe tot cuprinsul lumii, indiferent de situația economică și de nivelul de trai ai oamenilor din diverse țări (P. Yonnet, 1985).

JOCURILE DE NOROC ȘI SEMNIFICATIA SOCIALĂ A HAZARDULUI

Argumentele în favoarea loteriilor și a marilor jocuri colective de astăzi, ca și contraargumentele împotriva lor nu diferă prea mult de cele oferite acum câteva secole. Argumentele favorabile susțin că ele aduc contribuții importante la bugetele statelor și, în acest fel, pot fi puse în practică anumite politici sociale în folosul colectivităților. Se consideră, de asemenea, că jocurile de noroc reprezintă o "distracție", care aduce oamenilor detensionarea, în fața frustrărilor acumulate în social, constituind un fel de evadare. Contraargumentele sunt, ca și în trecut, tot de ordin moral, jucătorii pasionați fiind stigmatizați de către opinia publică și chiar marginalizați, considerați pierzători, superstițioși, neadaptati la valorile promovate oficial de societate.

Cercetare exploratorie asupra jucătorilor de loto și pronosport

Jocurile de noroc constituie un domeniu important al realității sociale, în măsura în care ele aduc o contribuție deloc neglijabilă economiei societăților și antrenează efective considerabile de populație. Multitudinea gamei de manifestări subsu-mate jocurilor de noroc (jocuri de cărți, jocuri de cazino, pariuri sportive, loterii, jocuri de noroc electronice etc.) ridică cercetătorului problema alegerii domeniului de investigație. Am optat pentru studiul loteriei, care reunește în prezent jocurile de loto și pronosport, datorită vechimii acesteia ca instituție, în comparație cu jocurile mai nou apărute (bingo, jocuri electronice sau jocurile de cazino reintroduse după 1989).

O altă motivare pentru această alegere o reprezintă faptul că, fiind un joc popular, are o importanță deosebită prin numărul mare de adepti. (după datele

Regiei Autonome a Loteriei Naționale, câteva milioane).

În al treilea rând, accesibilitatea obținerii informației referitoare la jucători, în comparație cu jocurile de cazino, spre exemplu, ne-a orientat spre studiul loteriei.

Problema cercetării

Limbajul comun reunește sub titulatura de jocuri de noroc *jocurile de loto și pronosport*, care pot fi percepute de un observator extern ca fiind jocuri de același gen. La o privire mai atentă, aceste jocuri cunosc, totuși, diferențieri remarcabile, sub diverse aspecte. Am încercat în acest capitol să surprindem ceea ce este specific fiecărui dintre cele două jocuri.

Analiza noastră s-a orientat în special spre *jucători*, interesându-ne mai ales surprinderea orizontului lor atitudinal în raport cu notiunea de *noroc*. Așa cum am arătat în capitolul 2, cercetătorii consideră că pentru subiecții implicați în practica jocurilor de noroc sau în alte forme de recurs la aleator (tragerea la sorti, de exemplu), hazardul nu se prezintă decât rareori ca simplă contingență, întâlnire de serii cauzale independente sau probabilitate. Pentru actorii sociali implicați în astfel de practici, hazardul nu este un mecanism obiectiv, care nu depinde de voința umană, ci, în majoritatea cazurilor, el apare ca fiind în relație cu intențiile subiecților, el denotă mai degrabă termeni ca: *noroc, sansă, destin*. Acesta a fost motivul pentru care am hotărât să încercăm detașarea *semnificațiilor* pe care le acordă jucătorii de loto și pronosport *norocului*. Una din premisele de pornire ale cercetării a avut în vedere faptul că jocurile de loto și pronosport implică *strategii de joc* diferite, conforme cu specificul fiecărei dintre ele. Ne-a interesat, deopotrivă, raportarea celor două categorii de jucători la semnificația cuvântului noroc, în funcție de strategiile de joc diferite ale celor două jocuri. Am presupus, de asemenea, că vom găsi

moduri diferite de *atribuire a cauzelor succesului în viață* de către cele două tipuri de jucători. În general, am urmărit să vedem ce reprezintă norocul pentru jucătorii de loto și pronosport și ce loc îi acordă aceștia în desfășurarea vieții cotidiene.

Scopurile pe care ni le-am propus în această lucrare sunt exploratorii, preponderent descriptive, știut fiind faptul că într-un domeniu în care lipsesc informațiile relevante, primul pas constă în "monografierea" datelor obținute pe teren.

Loto și pronosport, jocuri de strategii diferite

Jocul de loto

În cursul observației participative, prealabile chestionarului, (desfășurată la două agenții loto-prono din zona centrală și cartierul Militari) am constatat strategii diferite de joc pentru cele două categorii de jucători, strategii care decurg din factura diferită a celor două tipuri de jocuri: loto și pronosport.

Jocul de loto presupune extragerea aleatoare a unumitor numere dintr-o urnă, în diversele sale forme, fiind posibile între 6 și 14 milioane de variante ale numerelor alese câștigătoare, în funcție de felul extragerii. Ca și la ruletă sau la jocul de zaruri, toate numărurile au o șansă egală de apariție. De regulă, jucătorii de loto nu adoptă o strategie de joc bine definită, ci se supun hazardului. Această supunere nu este totală, deoarece jucătorii folosesc uneori "metode magice" de coerciție a hazardului, căută să intre în "grațiile" acestuia. În aceste cazuri, ei bifează pe buletinele de joc numere reprezentând datele personale de naștere sau ale cunoșcuților, ziua căsătoriei sau alte cifre pe care le consideră norocoase pentru ei.

Unii jucători, după ce completează buletinele de joc, se închină, încrezând numările; ca și soarta lor de altfel, sortilor norocoși. O parte dintre jucători

caută să se plaseze sub protecția unor instanțe superioare, spunându-și cu voce tare: "să fie cu noroc", "să mă ajute Dumnezeu". Alții desemnează chiar pe copii lor să extragă numările pe care le vor înscrive pe buletinul de joc, considerând inocența acestora de bun augur pentru reușită. În cadrul acestor "metode magice", sunt jucate toate numările considerate ca având o semnificație deosebită pentru jucător, în diversele situații de viață trăite de acesta.

O categorie mai rar întâlnită la loto este cea a jucătorilor care încercă să înfrunte hazardul prin calculul probabilităților prin "metode obiective". Ei urmăresc extragerile anterioare, pe durata unui an sau a mai multora, extrageri pe care le preiau din reviste de specialitate. Acești jucători calculează frecvențele de ieșire a numerelor câștigătoare, stabilind probabilitatea de ieșire pentru fiecare număr în parte, și notându-și uneori întârzierea apariției diferitelor numere. Doi subiecți pensionari ne-au arătat caiete cu astfel de însemnări statistice, rod al muncii lor de ani de zile, pretinzând că astfel de metode le-au adus de multe ori câștiguri. De regulă, subiecții care folosesc strategii de acest tip alocă și o sumă de bani mai mare pentru joc, deoarece ei caută să acopere un câmp cât mai larg de posibilități de variante susceptibile de a avea succes.

Jocul pronosport

Pronosportul este un joc total diferit de loto, el avându-și baza într-un joc de competiție, anume jocul de fotbal. Pronosticul este o veritabilă creație a jucătorilor, el reprezintă predilecția lor asupra deznodământului diferitelor partide de fotbal, din campionatul italian și mai rar din cel românesc.

Metodele folosite la elaborarea pronosticului, deși diferite între ele, fac parte dintr-o clasă de metode care ar putea fi inclusă în cadrul strategiilor obiective de joc.

JOCURILE DE NOROC SI SEMNIFICATIA SOCIALA A HAZARDULUI

Spre deosebire de loto, unde există o echiprobabilitate de ieșire a numerelor câștigătoare, jocul de fotbal, asupra căruia se face predicția în pronosport, are o istorie concretizată în faptul că rezultatul la o partidă depinde în mod direct de rezultatele și evoluția anterioară a echipelor care se întâlnesc. Echipele de fotbal, spre deosebire de numere, au propria lor "personalitate", ele au vedete, anumite culori ale clubului, o anumită medie de vîrstă, performanțe înregistrate în competiție, aptitudini fizice sau tactice ale jucătorilor, antrenori diferiți, evoluții istorice diferite. Toate aceste lucruri sunt "cântările" cu atenție de pronosportiști, care studiază datele tehnice ale respectivelor echipe în presa sportivă, dar mai ales în ziarele de specialitate "Pronostic sportiv" și "Loto prono". Unii dintre ei urmăresc desfășurarea campionatului italian de fotbal, în special prin programele TV satelit, dar și unele emisiuni ale televiziunii naționale. Pronosportiștii "întorc" campionatul italian pe toate părțile, pe baza a ceea ce mass media le pune la dispozitie: clasamente, date despre fotbalisti, evoluții ale echipelor, dar și afaceri de culise, posibilitatea trucării meciurilor, informații legate de arbitri etc.

Prin urmare, pronosportiștii caută să se pună cât mai la distanță față de hazard, analizând toate datele pe care le consideră relevante, încercând să micșoreze cât mai mult "doza" de hazard care intervine în predicția lor, astfel încât la finalul pronosticului nu găsim în acesta mai mult hazard decât în oricare alt fapt al vieții cotidiene. Pronosticul depinde, astfel, în întregime, de condițiile generale ale partidei de fotbal, de o reflectie individuală asupra istoriei echipelor, asupra formei bune sau proaste a jucătorilor, asupra antrenorilor.

Pronosportul este într-o măsură mai mare decât loto un joc al timpului liber, el este un hobby pentru că presupune pasiunea pentru sport și, în particular, pentru fotbal. Fie că folosesc metode

statistice, bazate pe frecvența rezultatelor de-a lungul timpului, fie că elaboră pronosticuri personalizate în funcție de informațiile istorice pe care le dețin din studiul diferențelor materiale, jucătorii de pronosport, spre deosebire de cei de loto, nu utilizează "metode magice" de raportare la hazard.

Metodologia cercetării

Pentru a putea studia un domeniu, pentru care informația de specialitate este redusă, am considerat necesară observarea atentă a universului caracteristic celor două jocuri.

Am optat pentru metoda observației participative, deoarece aceasta era singura metodă viabilă pentru a obține informații pertinente cu privire la strategiile de joc ale participanților la jocurile de loto și pronosport.

De asemenea, printr-o observație restructurată mi-am propus să surprind comportamentele verbale și nonverbale ale jucătorilor posibil de a fi relevante pentru problema cercetării. Observarea s-a desfășurat la mai multe agenții loto-pronosport din centrul Bucureștiului, precum și din cartierul Militari. Poziția mea în observare a fost aceea de cercetător-participant, fiind numai parțial implicat în situațiile de joc, astfel încât, ulterior observării, să pot reproduce și înregistra date sau informații referitoare la domeniul cercetat. Înregistrarea datelor de observație s-a efectuat "post-festum", nedeclarându-mi în fața subiecților calitatea de investigator. Sub pretextul că doresc să cunoasc strategiile de joc, am căutat să descopăr schemele mentale și credințele la care fac apel, de regulă, cele două tipuri de jucători.

Pentru completarea datelor de observație, am realizat și un microchestionar, care cuprinde un număr de 14 întrebări.

Au fost supuși chestionarului 84 de subiecți, la două agenții loto-prono, una situată în zona centrală a orașului, iar

cealaltă în cartierul Militari. Deși datele obținute nu prezintă reprezentative pentru universul investigat, am considerat că pot folosi la elaborarea unor ipoteze interesante și pot constitui baza unei viitoare cercetări mai cuprindătoare, studiul de față fiind doar o încercare de *descriere a universului investigat*. Chestionarul, distribuit jucătorilor cuprinde următoarele trei secțiuni:

1) Prima secțiune are patru întrebări și vizează să surprindă comportamentul de joc al subiecților, respectiv frecvența la joc și suma alocată lunar, pentru fiecare dintre cele două cazuri - loto și pronosport.

Chestionar L.P. '95

Prin întrebările din acest chestionar dorim să aflăm părerea dvs. despre jocurile LOTO și PRONOSPORT și despre noroc.

Datele ne sunt necesare pentru prelucrarea statistică, în vederea realizării proiectului de diplomă.

Răspunsurile sunt confidentiale, chestionarul fiind anonim.

Vă mulțumim pentru colaborare.

1) Cât de des jucați la LOTO?

- 1 - deloc
- 2 - o dată pe lună sau mai rar
- 3 - de două - trei ori pe lună
- 4 - la toate tragerile

2) Dar la PRONOSPORT?

- 1 - deloc
- 2 - o dată pe lună sau mai rar
- 3 - de două - trei ori pe lună
- 4 - la toate concursurile

3) Ce sumă medie alocate pentru LOTO?

4) Dar pentru PRONOSPORT?

5) Ce considerați a fi mai important pentru succesul în viață?

- 1 - efortul personal
- 2 - mai degrabă efortul personal decât șansa
- 3 - mai degrabă șansa decât efortul personal

4 - șansa

6) Vă considerați o persoană norocoasă?

- 1 - da
- 2 - nu
- 3 - nu știu

7) Încercuți pe scalele gradate de la - 3 la 3 cifra pe care o considerați potrivită pentru a desemna sensul cuvântului "Noroc".

1 bun	-3	-2	-1	0	1	2	3	râu
2 material	-3	-2	-1	0	1	2	3	spiritual
3 divin	-3	-2	-1	0	1	2	3	lumesc
4 mic	-3	-2	-1	0	1	2	3	mare
5 lungă durată	-3	-2	-1	0	1	2	3	înscurtă durată
6 întâmplător	-3	-2	-1	0	1	2	3	provocat
7 individual	-3	-2	-1	0	1	2	3	colectiv
8 magic	-3	-2	-1	0	1	2	3	științific

8) Ce reprezintă pentru dvs. norocul?

9) Ce vârstă aveți?

- 1 - între 15 și 25 de ani
- 2 - între 26 și 35 de ani
- 3 - între 36 și 50 de ani
- 4 - între 51 și 60 de ani
- 5 - peste 65 de ani

10) Sexul

- 1 - masculin
- 2 - feminin

11) Ultima școală absolvită

- 1 - școala primară
- 2 - școala generală
- 3 - școala profesională
- 4 - liceul
- 5 - postliceală
- 6 - învățământ superior

12) Ce ocupație aveți?

13) În ce categorie de venituri vă încadrați?

- 1 - sub 100 000 lei
- 2 - între 100 001 și 150 000 lei
- 3 - între 150 001 și 200 000 lei
- 4 - între 200 001 și 300 000 lei
- 5 - peste 300 000 lei

14) Ce ați face cu banii în cazul câștigului maxim la LOTO sau PRONOSPORT?

2) Secțiunea a doua cuprinde cinci întrebări, prin care am încercat să măsoar atitudinile subiecților față de noroc, să stabilesc dacă există legături între participarea la joc și atribuirea cauzelor

JOCURILE DE NOROC ȘI SEMNIFICATIA SOCIALĂ A HAZARDULUI

succesului în viață. Prin intermediul a două întrebări libere, am încercat să construiesc o tipologie, în funcție de semnificațiile acordate cuvântului noroc, și o alta care să cuprindă aspirațiile jucătorilor de loto și pronosport.

3) Secțiunea a treia a chestionarului cuprinde variabile demografice (vârstă, sex) și variabile socio-economice (venituri, ocupație, nivel de instruire), pe care am încercat să le analizăm în corelație cu variabilele din secțiunea a două.

O atenție deosebită am acordat-o formulării a două întrebări din secțiunea a două a chestionarului. Întrebarea numărul cinci se referă la *modul de atribuire a cauzelor succesului în viață* de către subiecți. Întrebarea măsoară atitudinile subiecților în raport cu șansa, respectiv efortul propriu, pe care le-am considerat a fi ranguri ale unei variabile măsurate ordinul, care ia mai multe poziții astfel:

- 1) Efortul personal
- 2) Mai degrabă efortul personal decât șansa
- 3) Mai degrabă șansa decât efortul personal

4) Șansa

Felul cum subiecții atribuie drept cauze ale succesului șansa sau efortul personal permite detașarea *dimensiunii internalitate - externalitate*, care are o importanță deosebită în descoperirea logicii naturale a explicațiilor cotidiene (Jaspars, Fewstone, 1984, p. 327, cf. Ion Radu)

În întrebarea numărul șapte, pentru a surprinde eventualele diferențe de atitudine ale subiecților în raport cu termenul "noroc", am utilizat *tehnica diferențierii semantice*, dezvoltată de psihologul american C. Osgood. Am considerat termenul "noroc" ca având reprezentativitate certă pentru domeniul investigat și fiind susceptibil de a provoca o reactivitate ridicată în rândul subiecților. Pentru că adjectivele asociate noțiunii de "noroc" să aibă relevanță pentru spațiul semantic al domeniul investigat, selectarea lor s-a făcut

pe baza datelor de observație, în spătă, a unor comportamente verbale frecvente ale jucătorilor. Opinii de genul: "norocul e cel mai bun la casa omului", "norocul e dat de Dumnezeu", "norocul are viață scurtă", "norocul înseamnă știință", "fiecare are norocul lui", "norocul este orb" etc. ne-au condus la alegerea perechilor de adjective polare.

Factorul evaluare l-am desemnat prin cuplurile "bun-rău", "divin-lumesc" și "individual-colectiv".

Pentru *factorul tărie* sau putere am ales cuplurile "mic-mare" și "de lungă durată-de scurtă durată".

Factorul activitate l-am redat prin adjectivele "întâmplător - provocat" și "magic - științific".

Un cuvânt, o secvență verbală și, în general, o comunicare au un aspect denotativ și unul conotativ. Primul aspect se referă la conținutul informational propriu-zis al cuvântului, în timp ce sensul conotativ are în vedere rezonanta afectivă, emoțională a unui mesaj. Deci, sensul conotativ ne permite detașarea atitudinii subiecțului față de conceptul supus măsurării. Perechilor de adjective polare le-am atașat o scală marcată de la (-3) la (+3), trecând prin (0), care indică zona de neutralitate în legătură cu conceptul supus analizei. Din siuta de scale obținute am conturat în final profilul grafic, reprezentând atitudinile celor două categorii de subiecți.

Am considerat că, alături de metoda observației și de anchetă prin intermediul chestionarului, *studiu documentelor sociale* are relevanță pentru metoda cercetării. Analiza unor documente ale RALN și a revistelor de specialitate "Pronostic sportiv" și "Loto Prono" credem că ne-a ajutat în cercetarea întreprinsă.

Rezultatele cercetării și discuții

Categorii de jucători

Deși inițial ne-am propus să studiem două categorii distințe de

jucători, cei care joacă loto și, respectiv, pronosport, datele de observație de pe teren, discuțiile cu jucătorii și, mai ales, datele obținute cu ajutorul chestionarului ne-au permis să apreciem că, dacă există o clasă distinctă a jucătorilor de loto, acest lucru este mai puțin valabil pentru jocul de pronosport. Am găsit, deci, o categorie de jucători de loto și o altă categorie care joacă atât pronosport, cât și loto. Categoria jucătorilor numai la pronosport aproape că a dispărut după 1989 (din 84 de subiecți interviewați, doar unul singur juca exclusiv pronosport). Datele statistice ale RALN confirmă această constatare.

Pe baza indicatorului "volum total al vânzărilor, am calculat proporția pe care o reprezinta pronosportul în totalul vânzărilor la loto ("expresie" și "loto '90") pentru anul 1989 și am obținut un procent de 80,05% din totalul vânzărilor de loto. Pentru anul 1994, această proporție a volumului vânzărilor la pronosport era de numai 35,44%. Posibilele explicații ale acestei scăderi a mizelor alocate pronosportului sunt următoarele:

- Introducerea unui nou joc de loto ("loto 6 din 49") care, datorită caracterului de noutate și de accesibilitate (prin automatizarea jocului), și-a câștigat un număr mare de adepti, permitând câștiguri record de peste 300 milioane lei.

- Datorită câștigurilor mari care pot fi obținute la loto, jucătorii de pronosport s-au orientat și spre acest joc.

Fiind consecvenții cu problema cercetării am considerat pe cei care joacă și pronosport, și loto ca jucători de pronosport, apreciind că jocul la pronosport le conferă caracteristici specifice, astfel încât pot fi comparați cu jucătorii exclusiv la loto.

Mecanisme de difuziune ale jocurilor loto și pronosport

Difuziunea rapidă și masivă a jocurilor loto și pronosport credem că se

datorează mai multor factori. Unul dintre cei mai importanți este *valoarea mizei de intrare în joc*. Pentru a putea atrage jucătorii, aceasta nu trebuie să aibă o valoare prea ridicată. Creșterea mizei de intrare a fost graduală, fără modificări spectaculoase, ceea ce a făcut ca jocurile respective să fie acceptabile din punct de vedere financiar pentru o mare parte din populație.

Un alt factor care a contribuit la difuzarea masivă a acestor jocuri în rândul populației a fost faptul că jocurile loto și pronosport sunt *patronate de instituții ale statului*, ceea ce le conferă *legitimitate și încredere* din partea jucătorilor. Astfel, RALN se află sub coordonarea Ministerului Finanțelor (alături de Casa de Economii și Consiliul Național și de Administrația Asigurărilor de Stat, instituții care pentru majoritatea populației prezintă un grad ridicat de încredere). Supravegherea concursurilor loteristice este realizată de reprezentanți ai Ministerului de Interne, ceea ce pentru jucători constituie o garanție a corectitudinii concursului.

Totuși, este interesant faptul că jucătorii nu sunt preveniți asupra riscurilor jocului, adică nu este specificată probabilitatea pe care o au de a câștiga sau de a pierde. *Camouflarea riscului* credem că este o altă condiție care favorizează creșterea numărului de jucători.

Difuzarea tragerilor loto la TV, reclama prin afișe sau fotografii de la agențiile loto-prono sau cea prin mass-media, directă sau indirectă, publicațiile de specialitate constituie un sprijin substanțial pentru difuziunea acestor jocuri. Introducerea unor forme noi ale jocului de loto (de exemplu loto "6 din 49" sau jocul "Noroc") a adus de asemenea o creștere spectaculoasă a numărului de jucători de loto.

Probabil că formele noi de joc introduse sunt atât un mijloc de a stimula creșterea numărului de jucători prin diversificarea variantelor de joc, cât și un răspuns venit în întâmpinarea dorinței de câștig a unui important segment de populație.

JOCURILE DE NOROC ȘI SEMNIFICATIA SOCIALĂ A HAZARDULUI

Automatizarea jocului a simplificat maniera de completare a buletinelor de joc, precum și prelucrarea acestora, a redus necesarul de timp pentru participarea la joc, ceea ce a contribuit la atragerea unui număr însemnat de jucători.

Prelucrarea datelor chestionarului

Au fost chestionați 84 de subiecți, la două agenții loto-prono, iar distribuția acestora a fost următoarea:

- 28 de subiecți jucători loto
- 56 subiecți jucători la loto și pronosport, pe care-i voi analiza ca jucători pronosport, având în vedere că practica acestui joc le conferă caracteristici specifice și, ținând seama de argumentele expuse la începutul acestui capitol.

Din analiza răspunsurilor obținute la primele două întrebări ale chestionarului se detașează următoarele distribuții, în funcție de frecvența la joc. Pentru categoria loto, din cei 28 de jucători:

- 12 (46,15%) participă la toate tragerile dintr-o lună
- 10 (38,46%) joacă de două-trei ori pe lună
- 6 (15,38%) joacă o dată pe lună sau mai rar.

Frecvența la jocul loto și atribuirea unor cauze succesului

	1) o dată pe lună sau mai rar	2) de 2-3 ori pe lună	3) toate tragerile	TOTAL
1) efort personal	1	2	2	5
2) mai degrabă efortul personal decât șansa	1	1	1	3
3) mai degrabă șansa decât efortul personal	3	4	2	9
4) șansa	1	3	7	11
	6	10	12	28

Calculul coeficientului de asociere între două variabile, măsurate ordinal, a fost realizat după formula $\gamma = nc - nd / (nc + nd)$ (cf. D. Sandu, 1992; 93).

Această formulă aplicată datelor din tabel dă rezultatul $\gamma = +0,24$.

Interpretarea statistică a relației analizate este: creșterea frecvenței la jocul

Pentru categoria pronosport, cei 56 de subiecți se distribuie astfel, în funcție de frecvența la joc:

- 26 (46,42%) participă la toate concursurile
- 12 (21,42%) participă de două-trei ori pe lună
- 18 (32,14%) joacă o dată pe lună sau mai rar

Se observă că ambele categorii de jocuri contin o clasă a jucătorilor "permanentii" (cei care participă la toate concursurile dintr-o lună) și care reprezintă aproximativ jumătate din numărul subiecților investigați ai fiecărei categorii.

Frecvența la jocul loto și atribuirea unor cauze succesului

În continuare, am încercat să vedem dacă există vreo asociere între variabila "frecvență la joc" și atribuirea cauzelor succesului sănsei ori efortului personal, în funcție de cele două categorii de jucători. Am realizat următorul tabel de contingență pentru calcularea coeficientului γ , care măsoară asocierea dintre variabile măsurate ordinal:

loto tinde să fie însotită de creșterea atribuirii sănsei drept cauză pentru obținerea succesului în viață.

Această relație ar putea fi explicitată în felul următor: jucătorii "permanentii" de loto (cei care participă la toate tragerile dintr-o lună) au tendința de a extrapola natura relației pe care o întrețin cu hazardul în momentul jocului de noroc

și asupra evenimentelor din viața cotidiană. Atribuirea șansei drept cauză a succesului în viață de către cei mai mulți dintre jucătorii la loto credem că este în legătură și cu utilizarea "metodelor magice" de raportare la hazard. În timpul observației prealabile chestionarului, am putut constata că subiecții care joacă frecvent loto au tendința de a valoriza șansa în mod deosebit, apreciind-o ca o condiție esențială a succesului în viață. Opiniile acestor subiecți: "viața e ca o loterie", "mai mult face o lingură de noroc decât un car de minte", "ce ți-e dat în frunte ți-e scris" etc. vin să întărească rezultatele statistice. Unii

dintre jucătorii de loto se pare că văd viața ca stând sub semnul unei fatalități: "sunt șomer pentru că n-am avut noroc în viață, alții, dacă au avut, au ajuns mari".

Frecvența la pronosport și atribuirea unor cauze succesului

Dat fiind specificul jocului de pronosport, am fost interesat să vedem dacă există asociere între frecvența la joc a pronosportiștilor și atribuirea unor cauze succesului în viață. În acest scop, am realizat următorul tabel de contingență:

	1) o dată pe lună sau mai rar	2) de 2-3 ori pe lună	3) toate concursurile	TOTAL
1) efort personal	5	3	5	13
2) mai degrabă efort personal decât șansă	1	3	4	8
3) mai degrabă șansă decât efort personal	5	2	6	13
4) șansă	7	4	11	22
	18	12	26	56

Din calcule rezultă o valoare a coeficientului γ de 0,069. Statistic, această valoare este nesemnificativă. Spre deosebire de loto, în cazul jocului pronosport nu există o asociere între frecvența la joc și atribuirea șansei drept cauză a succesului în viață.

Rezultatul obținut apare ca firesc având în vedere faptul că pronosticul se bazează pe calcul, pe efortul personal de documentare și pe calitățile interpretative ale subiecților, căutându-se, pe cât posibil, eliminarea hazardului. Jocul de pronosport, spre deosebire de cel de loto, nu micșorează credința subiecților în forțele proprii, ci, dimpotrivă, jucătorii de pronosport consideră că succesul este datorat, în mare măsură, capacitatilor personale.

Acest rezultat ne confirmă ipoteza

că, la jocuri de strategii diferite, cum sunt cele de loto și pronosport, vom regăsi mentalități și atitudini diferite ale jucătorilor.

Nivelul de instruire și atribuirea unor cauze succesului

Indiferent de cele două practici de joc, am urmărit să vedem dacă există vreo relație între nivelul de instruire și atribuirea unor cauze succesului. Deoarece în urma prelucrării datelor am constatat că nici un subiect nu a absolvit numai școala primară, am reunit primele două categorii ale nivelului de instruire, școala primară și școala generală, sub denumirea celei din urmă. Tabelul de contingență se prezintă astfel:

	1) școală generală	2) școală profesională	3) liceul	4) școală postliceală	5) inv. superior	TOTAL
1) efort personal	2	1	9	1	5	18
2) mai degrabă efort personal decât șansă	1	3	2	1	3	10
3) mai degrabă șansă decât efort personal	2	1	6	6	6	21
4) sansă	4	4	15	4	5	32
	9	9	32	12	19	81

JOCURILE DE NOROC ȘI SEMNIFICATIA SOCIALĂ A HAZARDULUI

Coefficientul γ obținut pentru aceste două variabile este (-0,10), ceea ce, din punct de vedere statistic înseamnă că nu există o tendință de asociere între nivelul de școlaritate și atribuirea unor cauze succesului la subiecții investigați.

Deci, singura relație semnificativă dintre cele analizate până în prezent este cea dintre frecvența jocului la loto și atribuirea șansei drept cauză a succesului în viață.

Diferențele percepției de sine la jucătorii de loto și pronosport

Stiu fiind faptul că modul în care individul își formează o imagine despre sine depinde de clișee sau prejudecăți care provin din conștiința colectivă și care sunt preluate de individ de la grupul de apartenență și se exprimă apoi în reprezentări și aprecieri personale, am încercat să identificăm diferențele percepției de sine pentru cele două categorii de jucători. Am realizat acest lucru prin întrebarea numărul 6 a chestionarului ("Vă considerați o persoană norocoasă?", cu variante de răspuns Da, Nu și Nu știu). Rezultatele obținute au fost următoarele:

Pentru jucătorii pronosport din 56 de subiecți chestionați

- 14 se consideră persoane norocoase
- 14 se percep ca fiind nenorocoși
- 28 s-au plasat în categoria nonrăspunsului.

Pentru jucătorii de loto din 28 de subiecți

- 4 se consideră norocoși
- 17 se apreciază ca nenorocoși
- 7 reprezintă categoria de nonrăspuns

Pronosportiștii înregistrează un număr mai mare de non-răspunsuri (jumătate din numărul total de subiecți) ceea ce înseamnă că împărtășesc într-o măsură mai mică prejudecata că viața se

află sub auspiciile șansei sau neșansei (norocului sau nenorocului). Celalătă jumătate din numărul jucătorilor de pronosport chestionați se distribuie în mod egal în categoriile "norocos", "nenorocos".

Pentru jucătorii de loto chestionați, destinul individual apare într-o mai mare măsură ca fiind semnul șansei sau neșansei, mai mult de jumătate dintre cei chestionați apreciind că n-au noroc. Jocul de loto, prin strategiile sale cele mai frecvente (metodele magice), contribuie la întărirea unei percepții de sine în care hazardul are un rol important.

Numărul mare de subiecți care se consideră nenorocoși denotă un posibil motiv al participării la jocul de noroc. Subiecții acționează în virtutea unei scheme a compensării, având o raportare ambivalentă la hazard și sperând ca, în urma unor nereușite repetitive în viață, să obțină rezultate bune la joc, norocul fiind așteptat să facă o reparatie compensatoare.

Nivelul veniturilor și atribuirea unor cauze succesului

Am comparat răspunsurile tuturor subiecților chestionați la întrebările nr. 6 și nr. 13 ("Vă considerați o persoană norocoasă" și respectiv "În ce categorie de venituri vă încadrați?"). Iată rezultatele:

- în categoria de venituri "sub 100 000 lei" s-au plasat 10 subiecți, dintre care jumătate se percep ca norocoși.
- în categoria de venituri "peste 300 000 lei" se încadrează 16 subiecți, dintre care doar aproximativ un sfert se percep ca norocoși.

Există vreo relație între nivelul veniturilor și atribuirea unor cauze succesului în viață pentru jucătorii de loto și pronosport? În acest scop am calculat coefficientul γ , de asociere dintre cele două variabile, cu ajutorul datelor din următorul tabel.

	1) sub 100000 lei	2) între 100001-150000	3) între 150001-200000 lei	4) între 200001-300000 lei	5) peste 300000 lei	TOTAL
1) efort personal	2	1	3	5	5	16
2) mai degrabă efort personal decât şansă	0	2	1	3	3	9
3) mai degrabă şansă decât efort personal	2	4	2	12	1	21
4) şansă	6	7	5	5	6	29
	10	14	11	25	15	75

Coeficientul γ obținut are valoare (-0,28). Această valoare este semnificativă din punct de vedere statistic, ceea ce ne permite să facem predicția că există o tendință de asociere a variabilelor, după cum urmează: creșterea nivelului veniturilor tinde să fie însoțită de o atribuire redusă șansei (și crescută efortului personal) drept cauză a succesului în viață. Indiferent de joc, loto sau pronosport, jucătorii cu venituri ridicate își explică succesul ca fiind datorat într-o proporție mai mare efortului personal decât șansei.

Suma medie alocată lunar jocului este direct proporțională cu nivelul veniturilor în care se încadrează aceștia. Suma medie lunară jucată de către participanții la loto chestionați este de aproximativ 26 000 lei, iar miza pusă în joc lunar de către pronosportiști este în medie, de 14 000 lei.

Studiul atitudinilor jucătorilor de loto și pronosport cu ajutorul diferențiatorului semantic.

După cum s-a observat până acum, jucătorii de loto valorizează șansa într-o măsură mai mare decât cei de pronosport. Prin diferențiatorul semantic apli-

cat am căutat să studiez atitudinile jucătorilor legate de noțiunea de noroc, care reprezintă un atribut esențial pentru orice "jucător de noroc". Am optat pentru această metodă de investigație a atitudinilor pentru a surprinde haloul subiectiv al noțiunii de noroc și nu părerile considerate a fi dezirabile din punct de vedere social.

Compararea atitudinilor s-a realizat cu ajutorul diferențiatorului semantic prin calcularea mediilor celor două grupuri de referință (lotu și pronosport) pentru fiecare pereche de adjective polare considerate și prin trasarea grafică a două profiluri atitudinale în raport cu noțiunea de noroc.

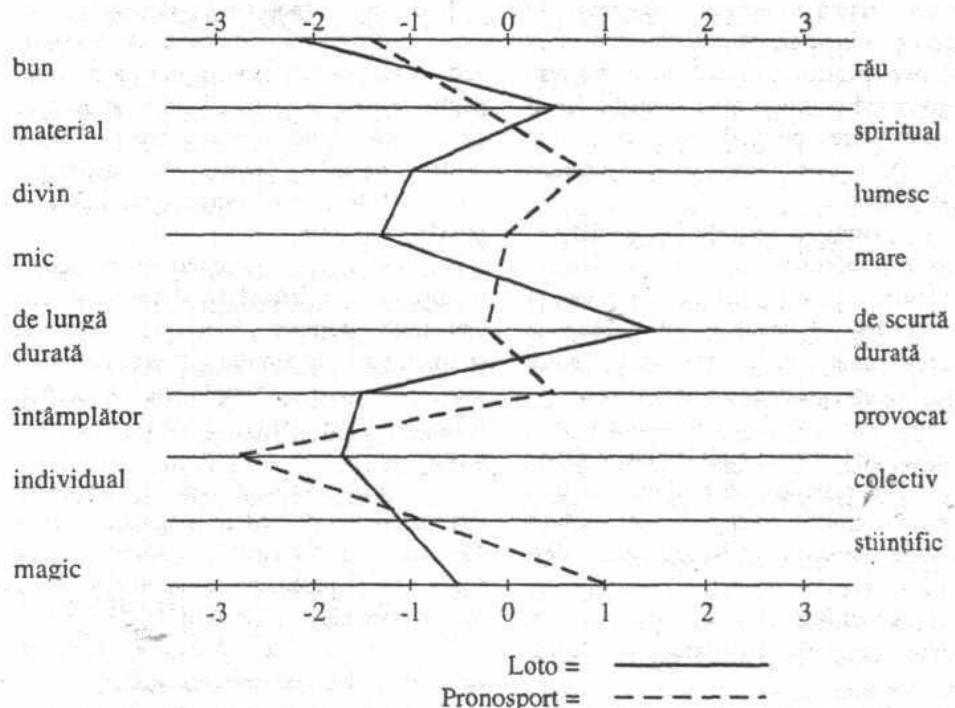
Diferențiatorul semantic permite o "analiză care este în ultimă instanță descriptivă și intuitivă. Ea ne va indica grupări de semnificații stabilite pe baza aprecierii intuitive a diferențelor cantitative. (...)" (Lazăr Vlășceanu, 1986; 75). Am ținut cont de interpretarea diferențelor cantitative dintre medii de datele observației de teren, precum și de răspunsurile la celelalte întrebări din chestionar.

Mediile obținute au fost următoarele:

	LOTU	PRONOSPORT
1) bun - rău	-2,17	-1,5
2) material - spiritual	+0,5	-0,35
3) divin - lumesc	-0,65	+0,53
4) mic - mare	-1,12	+0,05
5) de lungă durată - de scurtă durată	+1,37	-0,17
6) întâmplător - provocat	-1,62	+0,58
7) individual - colectiv	-1,8	-2,7
8) magic - stiințific	-0,5	+1

JOCURILE DE NOROC ȘI SEMNIFICATIA SOCIALĂ A HAZARDULUI

Imaginea pe care cele două categorii de jucători o au referitor la noțiunea de noroc poate fi urmărită cu ajutorul graficului următor:

Din grafic reies cu claritate diferențele în atitudinile subiecților față de noroc, atitudini cărora vom încerca să le dăm explicații. Pentru cuplul de adjective "bun-rău" se constată o relativă similaritate în mentalitățile jucătorilor de loto și de pronosport, ambele categorii considerând că norocul este mai degrabă bun.

În privința perechii de adjective "material-spiritual" se observă o distribuție apropiată de zona neutră, cu diferența că jucătorii de pronosport se situează înspre polul negativ al scalei apreciind norocul ca fiind material, în timp ce pentru jucătorii la loto norocul apare ca fiind spiritual.

Această diferență de optică a celor două grupuri de subiecți devine și mai vizibilă dacă analizăm distribuția pentru cea de a treia serie de adjective polare: "divin-lumesc". În timp ce subiecții jucători de loto plasează norocul mai aproape de sfera transcendentă, considerându-l de natură divină, lotul de jucători de

pronosport apreciază că norocul este un atribut "lumesc", că el ține de sferă socială, că depinde de evenimente și situații care aparțin lumii vieții cotidiene și nu unor forțe superioare acesteia.

Perechile de adjective subsumate factorului putere (extensiune), respectiv, "mic - mare" și "de lungă durată - de scurtă durată", pot fi interpretate împreună. În timp pentru jucătorii de loto norocul apare ca fiind "mic" și "de scurtă durată", jucătorii de pronosport apreciază ca fiind mai degrabă "mare" și "de lungă durată". Această diferență se poate explica prin natura specifică a celor două practici de joc. În timp ce pentru jucătorii de loto, în majoritatea lor, jocul propriu-zis nu cere prea mult timp, ei completând de multe ori buletinele de joc în agenție, pentru jucătorii de pronosport jocul este un hobby, care necesită o bună parte din timpul lor liber. De aici decurge, probabil, aprecierea unora că norocul este de scurtă durată și a

celorlalți, că acesta este de lungă durată. Jocul de loto presupune câștiguri relativ mari, dar puține ca număr, motiv pentru care majoritatea jucătorilor care nu intră în posesia nici unui câștig percep norocul ca fiind mic pentru ei. Jocul de pronosport înregistrează câștiguri mici și medii destul de numeroase, norocul fiind considerat ceva mai mare de către jucătorii pronosportiști.

Pentru adjectivele "întâmplător - provocat", diferența de opinii provine tot din natura jocurilor, care se raportează diferit la hazard. Jocul de loto presupune alegerea mai mult sau mai puțin întâmplătoare, aleatoare, a unor numere, pe când pronosportul implică raționamente, calcule și nu lasă prea mult loc întâmplării.

În privința seriei "individual - colectiv", ambele categorii de jucători consideră norocul ca fiind individual, deși pentru unii este rezultat al sănsei și al faptului că au fost aleși să se bucure de ea, iar pentru ceilalți este urmarea abilităților personale.

Diferențele de opinii se înregistrează în cazul adjectivelor "magic - științific". În timp ce jucătorii de loto percep norocul ca fiind mai apropiat de magie, cei de pronosport îl consideră mai apropiat de știință. Explicația acestei diferențe constă în strategiile de joc diferite utilizate de către subiecți. Dacă jucătorii de loto folosesc cu precădere, așa cum am arătat, practici magice de captare, de invocare a norocului, pronosportiștii caută să controleze cei mai mulți factori care intervin în predicția rezultatului unei partide de fotbal, astfel încât pronosticul pe care îl oferă să fie cât mai obiectiv elaborat, pentru a coincide cu ceea ce se întâmplă pe terenul de fotbal.

Semnificația norocului pentru jucătorii de loto și pronosport

În continuarea prelucrării datelor chestionarului, din răspunsurile la între-

barea liberă nr. 8, ("ce reprezintă pentru dumneavoastră norocul"), am detașat semnificațiile pe care le atribuie jucătorii de loto și pronosport cuvântului noroc.

O primă categorie de subiecți acordă norocului semnificația de condiție pentru reușita în viață. Ei definesc norocul ca: "șansa", "șansă pentru viață", "șansă pentru viitor", "șansă de realizare", "baftă", "șansă de a câștiga", "să-ți meargă bine în viață" etc.

O altă categorie atribuie norocului o dimensiune afectivă, definindu-l ca: "bucurie", "fericire", "speranță", "armonie și înțelegere în familie", "stare de bine" sau, mai plastic, "întâlnirea cu o fată frumoasă" ori "ziua în care sunt bine dispus".

Alți subiecți percep norocul dintr-un punct de vedere pragmatic, considerându-l ca: "avantaj", "câștig", "rezolvarea unor probleme materiale", "ceva obținut fără efort", "factor de risc".

O parte a subiecților identifică norocul cu destinul individual, apreciindu-l ca: "soartă", "predispoziție înăscută", "ursită", "voiță divină", "karma" etc.

Aspirațiile participanților la jocurile loto și pronosport

Prin întrebarea liberă "ce ați face cu banii în cazul câștigului maxim", am urmărit, pe de o parte, să văd dacă jucătorii de loto și pronosport intră în joc cu speranța să câștige o mare sumă de bani, iar pe de altă parte, am căutat să evaluez în mod indirect aspirațiile acestora. Ceea ce mi se pare semnificativ este faptul că din 84 de subiecți intervievați, unul singur a recunoscut că nu s-a gândit ce va face cu banii, în eventualitatea unui mare câștig. Aceasta înseamnă că jucătorii pleacă de la premisa că fiecare dintre ei poate fi marele câștigător, neglijând faptul că majoritatea lor sunt cei care pierd.

În ceea ce privește aspirațiile cu care intră în joc participanții la loto și

JOCURILE DE NOROC ȘI SEMNIFICAȚIA SOCIALĂ A HAZARDULUI

pronosport, am considerat că evaluarea lor ar putea oferi și o eventuală explicație a comportamentului orientat spre aceste jocuri.

Cei mai mulți dintre subiecți doresc să câștige bani prin joc pentru a-și cumpăra locuință și mașină, ceea ce ilustrează perfect nivelul de trai al majorității jucătorilor.

O altă categorie de subiecți ar folosi banii, eventual câștigați, în scopul unor investiții aducătoare de profit sau i-ar depune la bancă.

Mai puțini subiecți ar dori să întrebuițeze banii, dacă i-ar câștiga, pentru călătorii, distractii, retragere într-un loc liniștit (îndeosebi vârstrnicii) sau pentru emigrarea din România (în special tinerii).

Concluzii

Așa cum am încercat să arătăm, jocurile de noroc prezintă o importanță deosebită pentru ansamblul vieții sociale, și aceasta din mai multe puncte de vedere.

În primul rând, istoria societăților a demonstrat că jocurile de noroc nu pot fi reprimate, interzicerea lor prin intermediul legii nereușind altceva decât să le pună în clandestinitate. Jocurile de noroc antrenează și întrețin credința oamenilor că tot ce se întâmplă în viața personală sau, prin extindere, în viața socială stă sub semnul destinului individual sau colectiv. Din acest punct de vedere, jocurile de noroc se dovedesc a fi exclusiv omenești, fiind legate de o reflectie a indivizilor asupra existenței, spre deosebire de jocurile de competiție, simulacru sau vertij, care aparțin și regnului animal.

Or, credem noi, interzicerea jocurilor de noroc nu a reușit tocmai datorită faptului că nu se poate interzice oamenilor să gândească într-un anumit mod, iar dacă manifestările vizibile ale acestor credințe și mentalități au dispărut

pentru o vreme, ca urmare a legilor, nu s-a reușit decât estomparea vizibilității lor, nu și eliminarea de facto.

Un al doilea argument care le atestă importanța este de ordin economic. Dacă într-o primă fază, jocurile de noroc au fost interzise, s-a trecut apoi la supravegherea și tolerarea lor, pentru că în final ele să fie organizate, controlate și rentabilizate de către instituții ale statului, întrucât aduc importante contribuții la bugetul public. Jocurile de noroc au avut în trecut o importanță economică deosebită și pentru faptul că realizau circulația mai rapidă a banilor și permiteau schimbul de mărfuri atunci când cererea nu era solvabilă, iar comercianții, împreună cu autoritatea publică recurgeau la loterie ca mijloc al schimbului.

În fine, jocurile de noroc se dovedesc a fi importante și întrucât propun valori complementare celor care caracterizează majoritatea societăților moderne: rațiune, merit, competiție, muncă, conservând mentalități și atitudini care valorizează sansa, norocul, destinul, dorința de îmbogățire și dimensiunea ludică, specific umană.

În ceea ce privește jocurile de loto și pronosport, analizate în acest capitol, amploarea participării ne-a determinat să ne întrebăm asupra mentalităților și credințelor specifice acestor categorii de jucători.

Fără îndoială că jocurile de noroc de acest fel aduc importante contribuții prin care se poate urmări îndeplinirea unor obiective diverse propuse de politicile sociale din domeniul educației, sănătății sau sportului. În același timp, credem că aceste jocuri, prin amploarea și publicitatea din jurul lor, impun, în confuzia valorică specifică tranziției, un anumit tip de model social: *modelul câștigătorului*.

Reclama și mass-media au un rol important în creșterea numărului de jucători. Fiecare agenție loto-prono are expuse în vitrină, la loc de cînste, fotografii

ale fericitilor câștigători, femei și bărbați de diferite vârste ori profesii, înconjurați de grâmezi de bani, fotografii pe al căror fundal se pot vedea însemne cu "loto", "pronosport" sau "loz în plic".

Amplasate în zone centrale ale orașelor, precum și în majoritatea cartierelor în apropierea piețelor de alimente, agențiile loto-prono se află, practic la intersecția tuturor drumurilor cotidiene. Fie că în timpul liber se hotărăsc să se plimbe în zona centrală a orașului sau să facă piață într-unul din cartiere, oamenii se întâlnesc cu aceste chipuri fericite, care zâmbesc din spatele vitrinelor.

De asemenea, televiziunea acordă la ore de maximă audiență, spațiu de transmisie pentru difuzarea rezultatelor la jocurile loto și pronosport, dar și pentru desemnarea câștigătorilor diferitelor tombole și concursuri cu scop publicitar, organizate de diverse firme. Televiziunea "naște" eroi, la Robingo, Roata milionarilor sau la alte concursuri și jocuri bazate pe trageri la sorti, iar presa face de asemenea ca beneficiarii celor mai mari câștiguri la loto să dobândească notorietate publică prin apariția lor pe primele pagini ale cotidiinelor centrale. Cazul unui jucător care a câștigat aproape 400 de milioane de lei a intrat deja în legendă, el devenind un subiect al "ai auzit că" - urilor celor mai diverse medii: la serviciu, în autobuz, în magazine, pe stradă etc. El suscătă imaginatia și provoacă iluzia. Asemeni câștigătorului unei mari bătălii din trecut, care devinea prin curajul său erou exemplar, câștigătorul la loto devine prin norocul său câștigătorul unei bătălii cu viață, un model considerat demn de a fi urmat, iar strategia care l-a condus la victorie devine un fapt dezirabil de a fi imitat. Identificându-se cu "eroul" lor, actorii sociali care se decid să intre în universul jocurilor de noroc plătesc taxa care le dă acces la libertatea imaginatiei.

Pentru cei mai mulți jucători la loto, norocul apare ca o valoare sau ca un

ideal de atins, ca o condiție a reușitei în viață sau ca suport moral absolut necesar.

Într-o mare măsură, jucătorii de loto se raportează la hazard printr-o mulțime de practici magice, etalând un bogat bagaj de credințe magico-religioase.

Jocurile în general și, în special cele de noroc, apar, conștient sau nu, ca una din formele dialogului omului cu nevăzutul (J. Chevalier, A. Gheerbrant, 1995; 182)

La jucătorii de loto, șansa, care este identificată cu norocul, este considerată cea mai importantă cauză a succesului, nu numai pentru joc, dar și în viață. Ei acționează, deci, pe baza unei motivații de tip extern, care, extrapolată la diversele activități ale vietii sociale, poate conduce la slabirea încrederii în sine și la non-implicare.

Pronosportul, în schimb, utilizează metode diferite de raportare la hazard. Strategiile acestor jucători ar putea fi considerate obiective, întrucât ei încearcă să înălță pe cât posibil hazardul, întâmplarea, prin calcul, informație, interpretarea datelor. Aleatorul ocupă un loc destul de neînsemnat în elaborarea pronosticurilor.

Proverbul "norocul și-l face omul cu mâna lui", regăsit de altfel în limbajul pronosportiștilor, pare să corespundă cel mai bine semnificațiilor pe care acești jucători le acordă notiunii de noroc.

Diferențiatorul semantic surprinde deosebirile de optică ale celor două categorii de jucători în raport cu norocul. Pentru jucătorii de loto, norocul este "întâmplător", "divin" și ține mai degrabă de magie, în timp ce pentru jucătorii de pronosport, norocul apare ca fiind "provocat", "lumesc" și aparținând mai degrabă "științei".

Vom reține, deci, că jocul de noroc propusează un model social pe care mass media îl întreține și îl face dezirabil și că jucătorii caută să-și atingă aspirațiile urmând acest model. Dar modurile prin care jucătorii de loto și pronosport subscriv

JOCURILE DE NOROC ȘI SEMNIFICAȚIA SOCIALĂ A HAZARDULUI

la acest model sunt radical diferite. În timp ce jucătorii de loto caută să înduplece hazardul, percepția ca noroc, să fie de partea lor, socotind norocul o valoare

intrinsecă vieții, și șansa un mijloc de accesare la model, jucătorii de pronostic urmează modelul, conservând valori și atitudini proprii societăților contemporane.

Note și bibliografie

- Aristotel, *Fizica*, București, Editura Științifică, 1966.
- Bordes, Jacqueline, *Le tirage au sorts, principe de la démocratie athénienne*, în *Ethnologie française*, nr. 2-3/1987.
- Bozon, Michel, *Apprivoiser le hasard. La conscription au XIX siècle* în *Ethnologie française*, nr. 2-3/1987.
- Bromberger, Cristian & Ravis Giordani, G., *Penser, agir et jouer avec le hasard* în *Ethnologies françaises*, nr. 2-3/1987.
- Caillois, Roger, *Eseuri despre imaginație*, București, Editura Univers, 1975.
- Caillois, Roger, *Les jeux et les hommes*, Paris, Gallimard, 1985.
- Calvet, Louis Jean, *Les jeux de la société*, Paris, Payot, 1987.
- Chevalier, Lean & Gheerbrant, Alain, *Dictionnaire des symboles*, București, Editura Artemis, 1994.
- Dumitru, Sandu, *Statistica în științele sociale*, București, curs universitar, 1992.
- Dunkley, John, *Les jeux de hasard et la loi, en XVIIIe siècle*, în *Le jeu au XVIIIe siècle*, Aix-en-Provence, Edisud, 1976.
- Dunkley, John, *Jeux licite et jeux interdits*, în *Le jeu au XVIIIe siècle*, Aix-en-Provence, Edisud, 1976.
- Eliade, Mircea, *Sacru și profanul*, București, Editura Humanitas, 1992.
- Evseev, Ivan, *Jocurile tradiționale de copii*, Timișoara, Editura Excelsior, 1994.
- Heaton, Lorna & Lafrance, Jean Paul, *Les communautés virtuelles ludiques. Réflexions sur les jeux multi-utilisateurs*, în *Reseaux*, sept/oct. 1994.
- Heran, François, *Le hasard et la prérogative*, în *Ethnologie française* nr. 2-3/1987.
- Huizinga, Johan, *Homo ludens. Încercare de determinare a elementului ludic al culturii*, București, Editura Univers, 1977.
- Ioan, Radu, *Psihologie socială*, Cluj-Napoca, Editura Exe, 1994.
- Lafrance, Jean Paul, *Materiaux pour une analyse de comportements de des Nintendo Kids*, în *Reseaux*, sept/oct. 1994.
- Marcu Liviu, *Formes de redistribution traditionnelles des terres dans les communautés rurales roumaines*, în *Ethnologies françaises* nr. 2-3/1987.
- Mihu Achim, *Fenomenul Caritas în contextul tranziției*, în *Revista de Cercetări Sociale* nr. 3/1994.
- Molino, Jean, *Le sens du hasard*, în *Ethnologie française*, nr. 2-3/1987.
- Naisbitt, John, *Megatendințe. Zece noi direcții care ne transformă viața*, București, Editura Politică, 1989.
- Piaget, Jean & Barbel Inhelder, *Construirea realului la copil*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1976.
- Spinoza, Benedict, *Etica*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.

- Traimond, Bernard, *Jeux de hasard et pratiques monétaires dans le Land de Gascogne*, în *Ethnologie française*, nr. 2-3/1987.
- Vlăsceanu, Lazăr, *Metodologia cercetării sociale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
- Yonnet, Paul, *Jeux modes et masses*, Paris, Gallimard, 1985.
- Zamfir, Cătălin, *Incertitudinea. O perspectivă psihosociologică*, București, Editura Științifică, 1990.